

تمساح ایرانی

Crocodylus Palustris Palustris

(تمساح پوزه کوتاه، گاندو، تمساح مردابی، Mugger)

در ایران از راسته تمساح ها و خانواده کروکدیل ها تنها یک نوع از گونه پوزه کوتاه با نام علمی *Crocodylus Palustris Palustris* زیست می نماید. تمساح ایرانی (مردابی - موگر) بزبان محلی بلوچی "گاندو" گفته میشود. بر اساس یک اعتقاد قدیمی در بین مردم بلوچی، گاندو مقدس شمرده میشود و در هر برکه که تمساح وجود دارد در آنجا آب فراوان است، و بر مبنی همین عقیده درصدد آزار آن نیستند.

گاندو حیوانی کمرو و خجالتی است که برای دیدن آن باید مدتی به انتظار نشست. تمساح فقط در روز برای آفتاب گرفتن، بر روی صخره های کنار رودخانه یا ساحل شنی، بیرون میاید و دهان خود را باز نگه میدارد، تا پرندگان از انگلها و حشرات لابلای دندانهایش استفاده کنند. این حیوان از پائیز تا اوایل بهار فعالیت بیشتری دارد، زیرا چرخه زندگی آن به بارش باران و پر شدن آب رودخانه وابسته است. در فصول سرد و پر آب، این جانور خود را بصورت شناور بر روی آب قرار می دهد بطوریکه اغلب تنها قسمت بالای سر و پوزه اش از آب بیرون است و یا اینکه در بستر گلی حاشیه رودخانه در زیر آفتاب گرم دراز می کشد. در هنگام خشکسالی گاندو در گل و لای مرطوب رودخانه نقب یا تونل هایی احداث میکند و به حالت تابستانی به خواب میرود، یا اینکه اقدام به مهاجرت منطقه ای میکند.

پراکندگی:

تنها محل زیست این حیوان در کشور ما در قسمتی از منطقه باتلاقی و رودخانه مرزی باهوکلالت و برخی انشعابات آن (کاجو و سرباز) در جنوب شرقی بلوچستان میباشد. از سال ۱۳۴۹ بخش شرقی این ناحیه (به مساحت ۳۸۲۵ کیلومتر) حفاظت شده قلمداد گردید و در سال ۱۳۶۱ بنام منطقه حفاظت شده گاندو تغییر یافت. این منطقه غربی ترین نقاط انتشار کروکدیل در آسیا بحساب می آید.

زیستگاه طبیعی:

نواحی رودخانه ای بویژه در برکه هایی که آب آن عمیق تر باشد. تاکنون شواهدی مبنی بر زیست کروکدیل ایرانی در آب های شور بدست نیامده است.

تغذیه:

اغلب شبها به شکار می پردازد و

گاندو شبها در اطراف رودخانه به منظوره تهیه غذا جستجو میکند، و از ماهی ها، پرندگان و پستانداران اطراف رودخانه تغذیه می کند. البته گهگاهی به دامها، سگ های گله و حتی انسان نیز گریزی میزند. چند سال پیش کشته شدن یک کودک ۶ ساله توسط تمساح در ایران گزارش شده است. گاندو بر خلاف جثه اش به غذای زیادی احتیاج ندارد، و شاید در روز به ۵۰۰ گرم گوشت نیز قناعت مینماید. شکار را بعد از گرفتن بطور کامل با آرواره های قوی میفشارد و سپس آنرا کاملا به داخل آب میبرد یا اینکه آنرا در جواره رودخانه یا برکه مخفی میکند.

جفت گیری و زادوولد:

تمساح ایرانی معمولا بین ۵ تا ۱۰ سالگی بالغ میشود، اما تعداد محدودی از آنها به سن بلوغ میرسند. پرندگان، شغالها، روباه ها بزرگترین آفات بچه های تمساح هستند. در شروع فصل بارندگی تمساح ماده هنگام شب در حاشیه شنی رودخانه گودالی به عمق تقریبی نیم متر حفر می نماید و در آن ۲۰ تا ۶۰ تخم می گذارد و روی آن را با شن می پوشاند. هر تخم در حدود ۶/۵ سانتیمتر طول و ۴ سانتیمتر عرض دارد. تمساح این حفره را معمولا هم سطح بالاترین میزان قابل پیش بینی آب رودخانه حفر می کند. پس از تخم گذاری، کروکدیل ماده اغلب اوقات خود را برای حفاظت از تخم ها در اطراف این حفره می گذارند. پس از حدود ۶۰ روز که زمان از تخم بیرون آمدن نوزادان است، مادر برای اینکه احتمالا شن های روی تخم ها برای آنها سخت و سنگین نباشد به کمک آنها می شتابد. لازم به توضیح است که این گونه تنها خزنده ایرانی است که تا این اندازه از نوزادان خود مراقبت به عمل می آورد.

ظاهر کلی:

توله گاندوها با طولی برابر ۲۰ تا ۲۵ سانتیمتر بدنیا می آیند. آنها به رنگ زیتونی و با نوارهای تیره بر روی دمشان و نقاط تیره رنگ در طول دو طرف بدنشان دیده می شوند. در حین رشد به تدریج این علائم محو می گردد. کروکدیل های مسن تر به رنگ قهوه ای روشن با علائم تیره پراکنده ای بر بدنشان هستند. در آرواره بالا ۱۹ دندان و در آرواره پائین ۱۵ دندان دارند (در مجموع ۶۸ عدد میباشد). چهارمین دندان آرواره پائین بزرگتر از باقی است، که در یک حفره در بالای فك جای میگیرد. ساختمان دندان گاندو برای جویدن مناسب نیست، اما شیره گوارشی آنها اسید فراوان دارد که میتواند در عرض چند دقیقه هر چیزی را آب نماید. سوراخ چشم او مانند گربه بیضی شکل است و عمودی که نشان دهنده سازش او با طبیعت و یک روکش بیرنگ (پلک سوم) جهت زیره آب، و مجهز به دانه های نور افشان جهت شکار در شب. در سوراخ بینی ماهیچه ای وجود دارد که آنرا در زیر آب محافظت مینماید. گوش او به صورت شکاف باریک در عقب چشم واقع شده و پوسته ای متحرک جهت محافظت از آن در زیر آب دارد.

در قسمت پشت او ۴ یا ۶ ردیف صفحه استخوانی قرار دارد که در هر ردیف بین ۱۶ تا ۱۸ استخوان صفحه غضروفی محکمی را ایجاد نموده اند و همچون زرهی (پشت او را از شانه تا کمر) میپوشاند. قسمت زیرینه تمساح، پوشیده از فلس های غضروفی ریز هستند.

در حدود نیمی از کل بدن کروکدیل را دم قوی این حیوان تشکیل می دهد. دم مانند سکان کشتی پهلو و انتهای آن را صفحات دندان دار استخوانی فرا گرفته است (۳۳ قطعه) همچنین زائیده ای نیز در جلوی آن قرار دارد که به جلو برده او در آب کمک میکند. دست و پا بسیار کوتاه است. ۵ انگشت در هر دست و ۴ انگشت در هر پا که با پرده نازکی نیز پوشیده شده است.

تمساح پوزه کوتاه ایرانی از نظر اندازه و قد یک تمساح با جثه متوسط است. این کروکدیل می تواند تا طول ۴ متر نیز رشد کند اما در محل، تمساح های ۳ متری نیز ندرتا ممکن است دیده شوند. بزرگترین گاندو که تا کنون مشاهده شده حدود ۳/۶ متر بوده است و در منطقه ای بنام کافه یوسف در نزدیکی گرم بیت دیده شده.

موقعیت کنونی:

در سال ۱۳۷۰ به توسط ۲۶ نفر از محیط بابان محیط زیست تعداد آنها در حدود ۱۳۰-۱۲۰ تخمین زده شد، که ۵۰ عدد در مسیر رودخانه کاجو و ۸۰ عدد هم در مسیر اصلی رودخانه سرباز بودند. در قبل از انقلاب نیز سرشمار توسط مرحوم هوشنگ عباسی انجام گرفته شد که تعداد گاندو ۱۰۰ عدد گزارش شد که در محله (Crocodile specialist group) هم به چاپ رسیده است.

تمساح این حیوان درنده و قدیمی همه چیز را تحمل میکند به جز بی آبی مطلق. همین امر بعلاوه شکار بی رویه مهمترین عوامل نابودی این حیوان بحساب می آید. هرچند که در ایران از سوی انسان بخصوص مردم محلی خطری این حیوان را تحدید نمیکند ولی شکارهای غیرقانونی تمساح توسط شکارچیان پاکستانی که از آنسوی مرز به این ناحیه رخنه میکنند، انجام شده و میشود.

در سوم شهریور ۱۳۷۹ رادیو بی بی سی، طی گزارشی درباره وضعیت تمساح های ایران در خشکسالی اخیر اعلام نمود که خشکسالی تدریجی در ایران باعث شده که سلطان درنده خزندگان طبیعت ایران جمعیتش به نصف برسد. علاوه بر آنکه بقیه تمساح ها بطور تدریجی در حال مهاجرت به طرف برکه های دیگر به خصوص مرز پاکستان هستند.

مقامات محیط زیست ایران برای جلوگیری از مهاجرت تمساح ها سه راه حل را پیشنهاد نموده اند که هنوز معلوم نیست تا چه حد در اجرای آنها اقداماتی بعمل آمده باشد: اول خوشبختانه در ناحیه زیست این حیوان در ایران سدی است که مخزن بسیار بزرگی دارد و یکی از مناطق مناسب برای حفاظت از تمساح ها میتواند شمرده شود. دوم عمیق تر کردن برکه های منطقه که در هنگام شروع بارندگی آب بیشتری را در خود جمع نمایند. و راه سوم احداث مرکزی برای انتقال و نگهداری تمساح ها در هنگام مهاجرت تا پایان خشکسالی.

با توجه به اینکه این جانور امروزه در سطح جهانی نیز آن را نادر و در معرض خطر انقراض اعلام داشته اند، اهمیت این گونه در کشور ما بیش از پیش نمایان می گردد.

اصغر مبارکی، کارشناس سازمان حفاظت محیط زیست ایران، در حال حاضر عضو گروه متخصصان تمساح های جهان بحساب می آید.

با سپاس از همکاری سرور گرامی جناب آقای ستار کاشانی در ارسال اطلاعات و عکس جهت تکمیل هرچه بیشتر این مقاله.

منابع:

- حوزه آبریز رودخانه باهوکلالت- انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست
Iran Nature and Wildlife Magazine in Internet -